

Robert Mroczek

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

POZYCJA PRZEMYSŁU SPOŻYWCZEGO W ŁAŃCUCHU ŻYWNOŚCIOWYM

THE FOOD INDUSTRY POSITION WITHIN THE FOOD CHAIN

Słowa kluczowe: rynek, przemysł spożywczy, przetwórstwo żywności, rolnictwo, handel, przedsiębiorstwo, konsument, eksport

Key words: market, food industry, food processing, agriculture, trade, enterprise, consumer, exports

Abstrakt. Przemysł spożywczy jest jednym z głównych ogniw (członów) gospodarki żywnościowej. Jest on największym odbiorcą nieprzetworzonych surowców rolnych, a zarazem głównym dostawcą żywności do sfery handlu (hurtowego i detalicznego). Znaczenie przemysłu spożywczego wzrasta też z tego powodu, że zakłady przetwórcze często integrują podmioty biorące udział w procesie produkcji żywności od przysłowiowego pola do stołu. Sprzyja temu wzrost towarowości polskiego rolnictwa oraz rosnący popyt na żywność wysoko przetworzoną.

W minionej dekadzie nastąpił szybki rozwój przemysłu spożywczego w Polsce. Znacząco wzrosła liczba zakładów przetwórczych z uprawnieniami eksportowymi na rozszerzony rynek unijny, a wartość produkcji sprzedanej całego przemysłu spożywczego zwiększyła się o $\frac{3}{4}$ (z 92,9 w 2000 r. do 162,3 mld zł w 2010 r.). Po przystąpieniu do Unii Europejskiej nastąpił silny wzrost eksportu produktów spożywczych z Polski (głównie na rynek Wspólnoty), który „zagospodarował” połowę przyrostu produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego w latach 2000-2010. W tym dziale gospodarki narodowej zatrudnionych jest ok. 455 tys. osób, a jego udział w tworzeniu produktu krajowego brutto (mierzonego wartością dodaną brutto) jest dość stabilny i wynosił w ostatnich latach ok. 2,7%.

Wstęp

Podstawowymi problemami – jeżeli nie każdej, to zdecydowanej większości branż przemysłu spożywczego są przewaga podaży nad popytem, duża liczba uczestników zarówno po stronie podaży, jak i popytu oraz walka konkurencyjna i często bezwzględne wykorzystywanie przewagi przez silniejsze podmioty, którymi z reguły są globalne firmy przemysłowe oraz sieci handlowe. Głównym celem podmiotów przemysłu spożywczego jest maksymalizacja zysku oraz podniesienie wartości firmy. Każda branża chce rozwiązać podstawowy problem dystrybucji, jakim jest zapewnienie maksymalnej dostępności swoich produktów po jak najniższych kosztach bez obawy pogorszenia jego jakości w trakcie obrotu, dlatego stosuje różne strategie, co wynika ze specyfiki produkcji poszczególnych branż przemysłu spożywczego. Generalnie wszyscy starają się rozwijać współpracę z sieciami handlowymi ze względu na ich dominujący udział w rynku i możliwość szybkiego dotarcia do konsumenta, a także na korzyści ze współpracy z dużymi odbiorcami (pewność zapłaty, niższe koszty transportu) [Morkis 2010].

Materiał i metodyka badań

Celem badań było pokazanie roli i znaczenia przemysłu spożywczego – jednego z głównych ogniw łańcucha żywnościowego – na tle dwóch innych ważnych jego członów, tj. producentów rolnych (dostawców surowców do przetwórstwa) oraz sfery handlu. Porównaniu poddano m.in.: liczbę podmiotów oraz ich wielkość, wartość produkcji (sprzedanej, towarowej), wartość sprzedaży, zatrudnienie oraz wydajność pracy, udział w tworzeniu produktu krajowego brutto.

Praca ma charakter analizy porównawczej, w której wykorzystano wtórne materiały źródłowe. Do określenia zmian w czasie posłużono się odpowiednimi wskaźnikami. W opracowaniu wykorzystano przede wszystkim publikowane oraz niepublikowane dane GUS oraz publikacje nawiązujące tematyką do szeroko rozumianej gospodarki żywnościowej.

Przetwórstwo jako jeden z głównych członów łańcucha żywnościowego

Norma ISO 22000 definiuje łańcuch żywnościowy jako sekwencję etapów i procesów mających miejsce w produkcji, przetwórstwie, dystrybucji, magazynowaniu i postępowaniu z żywnością oraz jej składnikami, począwszy od produkcji pierwotnej aż do konsumpcji. Głównymi elementami łańcucha

żywnościowego są: przetwórcy żywności, producenci płodów rolnych oraz sprzedawcy (głównie detaliczni). Łańcuch ten jest jednak bardziej złożony, gdyż z tymi podstawowymi ogniwami kooperują inne podmioty, do których można zaliczyć:

- producentów pasz,
- firmy świadczące usługi żywieniowe i prowadzące catering,
- producentów pestycydów i nawozów,
- producentów laków weterynaryjnych,
- operatorów transportu i magazynowania,
- producentów maszyn i urządzeń,
- producentów środków czyszczących i dezynfekujących,
- producentów opakowań,
- dostawców usług (bankowych, ubezpieczeniowych, naprawczych).

Przemysł spożywczy, rolnictwo oraz handel¹ różnią się między sobą nie tylko charakterem prowadzonej działalności, ale także parametrami ekonomicznymi opisującymi ich potencjał i wyniki ekonomiczne czy też wydajność pracy (tab. 1).

Zróżnicowane parametry ekonomiczne są wynikiem następujących zjawisk:

- wartość produkcji globalnej przemysłu spożywczego jest dwukrotnie większa niż rolnictwa, a wartość produkcji sprzedanej tego przemysłu jest przeszło 2,5-krotnie większa od produkcji towarowej rolnictwa, ale o ok. 1/3 niższa od sprzedaży detalicznej żywności,

Tabela 1. Podstawowe parametry ekonomiczne polskiego rolnictwa, przemysłu spożywczego oraz handlu detalicznego artykułami żywnościowymi w 2010 r.^a

Table 1. Main economic parameters of the Polish farming, food industry and food retailing sectors in 2010

Wyszczególnienie/ Economic parameters	Rolnictwo/ Agriculture	Przemysł spożywczy/ Food industry	Handel detaliczny/ Retail trade
Liczba podmiotów, w tym [tys./Number of outlets including [thous.]:	1563 ^c	16,0	189,5 ^{d,e}
– towarowych, przemysłowych oraz wielkopowierzchniowych/ market, industrial and entities with a large trade surface ^b	210-250	6,5	5,4 ^d
Liczba pracujących, w tym [tys. osób/ Employee number including [thous.]:	2326,2	454,3	480 ^d
– firmach towarowych, przemysłowych lub obiektach wielkopowierzchniowych/ market, industrial and entities with a large trade surface	390	398	40 ^d
Wartość produkcji (sprzedaży) w cenach bieżących [mld zł]/Sales, in current prices [bln PLN]			
– globalna/global	84,5	172,7	.
– towarowa/market	60,3	162,3	.
– detaliczna/retail	.	.	209,8 ^f
Wartość dodana brutto [mld zł]/Gross value added [bln PLN]	30,4	39,3	40,5 ^d
Eksport [mln euro]/Exports [mln euro]	2237	11031	.
Import [mln euro]/Imports [mln euro]	3109	7584	.
Wartość spożycia żywności, napojów i wyrobów tytoniowych [mld zł]/Value of food, beverage and tobacco product consumption [bln PLN]	226,1		

a – prowadzonego głównie przez sklepy oraz obiekty wielkopowierzchniowe (super- i hipermarkety, domy towarowe, domy handlowe)/mainly stores with large sales area (supermarkets, hypermarkets, department stores), b – obiekty wielkopowierzchniowe – to sklepy, których powierzchnia sprzedażowa ma 401 i więcej m²/stores with sales area of 401 m² or larger, c – na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego/based on the agricultural census, d – szacunek/estimate, e – z tej grupy sklepów 119,5 tys. sprzedawało art. żywnościowe, a w ok. 70 tys. obiektów była to sprzedaż mieszana, a żywność była jednym z oferowanych produktów/in the category, 119,500 sold foodstuffs, while in 70,000 outlets food was one of the offered categories, f – wartość sprzedaży detalicznej art. żywnościowych wraz z napojami oraz alkoholem i wyrobami tytoniowymi realizowana przez sklepy detaliczne łącznie ze sprzedażą detaliczną dokonywaną w hurtowniach i u producentów/retail sales value of food, beverages and tobacco products including sales at wholesale and processors
Źródło/Source: Urban 2012, Rocznik Statystyczny 2011, Eurostat niepublikowane dane GUS o liczbie przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, Kłosiewicz-Górecka 2011

¹ Główny Urząd Statystyczny w sekcji „handel” oprócz sprzedaży różnych towarów, w tym artykułów żywnościowych, ujmuje także naprawę pojazdów samochodowych. Do 2008 r. sekcja ta nazywała się „handel i naprawy”. Dla bardziej miarodajnego porównania w przeprowadzonej analizie skupiono się na sprzedaży detalicznej artykułów żywnościowych realizowanej przede wszystkim przez sklepy z artykułami żywnościowymi oraz obiekty wielkopowierzchniowe, tj. super- i hipermarkety, domy towarowe, ponieważ oprócz sprzedaży żywności, jest tam również sprzedawanych wiele innych towarów nieżywnościowych. Jednocześnie żywność można kupić również m.in.: w placówkach gastronomicznych, w kioskach z prasą oraz na stacjach benzynowych. W 2010 r. czynnych było w Polsce ok. 70,5 tys. placówek gastronomicznych, ok. 40 tys. kiosków z prasą oraz ok. 9,6 tys. stacji paliw.

- wartość dodana brutto przemysłu spożywczego jest o ok. 1/3 większa niż wytworzona przez producentów rolnych i niewiele mniejsza niż w handlu detalicznym,
- liczba pracujących w przemyśle spożywczym jest 5-krotnie niższa niż w rolnictwie oraz porównywalna do liczby osób pracujących w handlu detalicznym.

We wszystkich podstawowych ogniwach łańcucha żywnościowego następują procesy koncentracji produkcji, gdyż rośnie wartość produkcji i sprzedaży, a zmniejsza się ogólna liczba przedsiębiorstw, gospodarstw rolnych i sklepów, ale jednocześnie zwiększa się liczba podmiotów największych we wszystkich wymienionych sektorach. W latach 2006-2010 wartość produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego – mimo światowego kryzysu gospodarczego trwającego od połowy 2008 r., wzrosła ze 132 do 162,3 mld (w cenach bazowych), produkcji towarowej rolniczej z 45,9 do 59,5 mld zł, a sprzedaż detaliczna żywności zwiększyła się ze 168 do 209,8 mld zł. W tym okresie liczba firm przetwórczych (łącznie z mikrofirmami) zmniejszyła się z 17 do 16 tys. (spadek o 6%), a zakładów przemysłu spożywczego nieznacznie wzrosła z 6,4 do 6,5 tys. wzrost (o 1,6 %). W rolnictwie liczba gospodarstw rolnych (powyżej 1 ha) zmniejszyła się z 1810 do 1563 tys. (spadek o 13,6% przy niewielkim wzroście gospodarstw towarowych, których jest obecnie 210-250 tys.). W handlu detalicznym liczba sklepów z artykułami żywnościowymi zmniejszyła się o 16% (z ok. 226 do ok. 190 tys.), przy czym o 1/3 więcej jest tzw. sklepów wielkopowierzchniowych (wzrost z ok. 4 do 5,4 tys.).

W każdym sektorze gospodarki prym wiodą największe podmioty, gdyż to one mają największy udział w rynku. W sektorze spożywczym 50% wartości produkcji sprzedanej przypada na duże firmy przemysłowe, zatrudniające ponad 250 osób załogi. W latach 2006-2010 przeciętna wartość produkcji jednej firmy przemysłowej wzrosła o 27% z 18,8 do ok. 23,9 mln zł, a w cenach stałych (w cenach z 2010 r.)² o 12,2%. Jeśli przyjąć, że ok. 80% produkcji sprzedanej (towarowej) pochodzi z ok. 230 tys. gospodarstw rolnych, to przeciętna wartość sprzedanych produktów rolnych zwiększyła się ok. 210 do ok. 250 tys. zł/gospodarstwo.

Przeciętna wydajność pracy w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego mierzona wartością produkcji sprzedanej w 2010 r. wyniosła 386,2 tys. zł/pracownika i była przeszło 3-krotnie wyższa niż w gospodarstwach towarowych. Wydajność pracy mierzona wartością dodaną brutto³ w sektorze spożywczym wyniosła 86,5 tys. zł, a w rolnictwie 13,1 tys. zł/pracującego. Od wejścia Polski do Unii Europejskiej, wartość dodana polskiego przemysłu spożywczego wzrosła z 24,1 do 39,3 mld zł w 2010 r., tj. o blisko 2/3, a w polskim rolnictwie wzrosła z 25,5 do 30,4 mld zł, tj. o blisko 1/5.

W latach 2006-2010 wartość sprzedaży detalicznej artykułów żywnościowych, napojów, alkoholu oraz wyrobów tytoniowych zwiększyła się o 1/4, ze 168,1 do 209,8 mld zł. Natomiast zmniejszyła się o ok. 1/6 liczba sklepów detalicznych sprzedających żywność z 226 do 190 tys. placówek. Sklepów zajmujących się tylko handlem żywnością było jeszcze mniej, gdyż w 2006 r. było ich ok. 146 tys., a w 2010 r. niespełna 120 tys. W tym okresie dynamicznie rozwijały się sieci handlowe.

Duża liczba uczestników łańcucha żywnościowego powoduje, że tworzą się między nimi różnego rodzaju powiązania, a czasami pojawiają się konflikty interesów. Celem każdego jest, sprzedanie tego, co się wyprodukowało lub zakupiło i zarobienie na tym. Ten dyktuje warunki, kto jest silniejszy lub lepiej zorganizowany. Różnego rodzaju opłaty półkowe nakładane przez duże sieci handlowe na dostawców żywności generują dodatkowe koszty, a tym samym zmniejszają zyski przetwórców. W skrajnych przypadkach może to przypominać sytuację, w której przetwórcy stają się zakładnikami dużych sieci handlowych.

Wartość spożycia żywności, napojów i wyrobów tytoniowych w 2010 r. podawana przez GUS wyniosła 226,1 mld zł. Według szacunków brytyjsko-amerykańskiej firmy badawczej PMR, wartość rynku żywnościowego w Polsce może wzrosnąć do ok. 280 mld zł (w latach 2011-2013), a dalszy wzrost (według tej firmy) będzie budowany przez dalszą ekspansję sieci detalicznych [Kłosiewicz-Górecka i in. 2011]. Według Tomaszewskiego, prezesa Tesco [www.finance.wp.pl], kto w najbliższych latach nie zdobędzie dobrej pozycji, nie przetrwa. Tesco chce mieć także małe, osiedlowe sklepiki⁴. Inne sieci handlowe również chcą się rozwijać.

Rola i znaczenie przemysłu spożywczego w łańcuchu żywnościowym

Rolę i znaczenie przemysłu spożywczego w łańcuchu żywnościowym można rozpatrywać w różnych aspektach. Można wyróżnić m.in.: aspekt ekonomiczny, społeczno-ekonomiczny i zdrowotny. Z ekonomicznego punktu widzenia zakłady przemysłu spożywczego nastawione są na zysk. Zakładom mającym zyski łatwiej jest się rozwijać, inwestować, umacniać swoją pozycję na rynku oraz konkurować z innymi podmiotami (krajowymi i zagranicznymi). Ponadto, przemysł spożywczy pod względem ekonomicznym, jak wiele innych działów gospodarki, wnosi wkład w tworzenie produktu krajowego brutto.

² Po skorygowaniu indeksem cen detalicznych towarów i usług konsumpcyjnych (inflacją) publikowanym przez GUS.

³ Na wartość dodaną w przemyśle spożywczym składają się: koszt wynagrodzeń wraz z obciążeniami, amortyzacja, podatki obciążające koszty (bez VAT i akcyzy), koszty finansowe oraz wynik finansowy brutto.

⁴ Tesco jest właścicielem 420 hiper- i supermarketów i szuka 2 tys. lokalizacji w 600 miejscowościach w Polsce.

Wartość dodana brutto przemysłu spożywczego wraz z produkcją wyrobów tytoniowych w 2010 r. wyniosła 39,3 mld zł, co stanowiło ok. 2,8% PKB Polski. Przemysł ten, przyczynia się również do ograniczania deficytu wymiany handlowej Polski, gdyż eksport produktów przemysłu spożywczego przewyższa import. W 2006 r. dodatni bilans wymiany handlowej artykułami spożywczymi wyniósł 11,0 mld zł, a w 2010 r. wzrósł do 15,6 mld zł (dla porównania w eksporcie produktów rolnych mamy ujemne saldo wymiany handlowej w 2006 r. wyniosło 2,7 mld zł a w 2010 r. minus 5,3 mld zł)⁵.

Jeśli rozpatrywać aspekt społeczno-ekonomiczny, to należy zauważyć, że przemysł spożywczy zapewnia miejsca pracy. W 2010 r. w przemyśle spożywczym pracowało ok. 455 tys. osób. Przyczynia się on do kreowania zmian w jakości produkowanych surowców rolnych przez wyższe wymagania stawiane ich producentom. Przykładem może być branża mleczarska, której w stosunkowo krótkim czasie (kilku lat) udało się doprowadzić do tego, że do mleczarni trafia tylko mleko w klasie ekstra. Nie byłoby to możliwe bez bodźców ekonomicznych w postaci wyższych cen surowca wysokiej jakości. Liczba producentów mleka zmniejszyła się z 1092 tys. w 2000 r. do ok. 430 w 2010 r., a dostawców mleka z 530 do ok. 210 tys., przy względnie stabilnej produkcji mleka 11,5-12,0 mld l rocznie i powoli rosnącej produkcji towarowej (średnio o 2,4% rocznie z 8,7 mld l w 2004 r. do 10,0 mld l mleka w 2010 r.) i zapewne gdyby nieobowiązująca kwota mleczna, dynamika wzrostu byłaby jeszcze wyższa, gdyż nasza galanteria mleczarska ma wysoką jakość, bogaty asortyment i jest konkurencyjna cenowo na rozszerzonym unijnym rynku [Charakterystyka gospodarstw... 2001, Użytkowanie gruntów... 2011]. Premiowanie większych partii jednolitego surowca o pożądanym cechach jakościowych przyczynia się do wzrostu towarowości gospodarstw rolnych. W latach 2000-2011 mięsność produkowanych tuczników wzrosła o 5 p.p. – z ok. 50 do 55% [Borzuta 2005]. Jednocześnie o 60% zmalała liczba indywidualnych gospodarstw rolnych zajmujących się chowem trzody chlewnej z 855 do 350 tys., przy wzroście liczby gospodarstw o największej skali produkcji żywca wieprzowego (200 i więcej sztuk) z 6,4 do 10,6 tys., a ich udział w strukturze gospodarstw trzodowych wzrósł o 2,3 p.p. – z 0,7 do 3,0% [Charakterystyka gospodarstw... 2001, Użytkowanie gruntów... 2011]. Polski przemysł spożywczy okazał się odporny na ostatni światowy kryzys gospodarczy, gdyż nie było masowej upadłości zakładów przetwórczych oraz zwolnień pracowników i obniżek wynagrodzeń, a niższy poziom inwestycji i zysków okazał się zjawiskiem przejściowym. Zakłady przemysłu spożywczego wychodzą naprzeciw gustom i oczekiwaniom konsumentów co do jakości i asortymentu produkowanej żywności. Zakłady przetwórcze, rozwijając eksport swoich produktów, promują polską żywność za granicą oraz zagospodarowują jej nadwyżki. W latach 2000-2010 ponad połowę (51%) przyrostu wartości produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego „zagospodarował” eksport, który wzrósł w tym czasie z 9,8 do 45,2 mld zł. Wzrost o 3/4 wartości produkcji sprzedanej przy spadku zatrudnienia o 1/10 spowodował znaczący, bo prawie 2-krotny wzrost wydajności pracy w zakładach przemysłu spożywczego. W cenach realnych wzrost ten wyniósł niespełna 50%. Ważne jest także to, że przemysł spożywczy łagodzi gwałtowne wzrosty cen skupu produktów rolnych, gdyż zmiany cen po jego stronie są zazwyczaj dużo niższe, także od tych, które występują w handlu detalicznym (tab. 2).

W aspekcie zdrowotnym przemysł spożywczy zapewnia bezpieczeństwo żywnościowe konsumentowi jako wytwórca żywności i podmiot odpowiedzialny za wprowadzany na rynek produkt⁶, chociaż zdarzają się przypadki zafałszowywania żywności przez nieuczciwych producentów.

Miniona dekada była okresem intensywne go rozwoju polskiego przemysłu spożywczego, do czego niewątpliwie przyczyniło się przestąpienie Polski do Unii Europejskiej. W latach 2000-2010 największe nakłady na inwestycje przeznaczyła branża mięsna (9,7 mld zł), co stanowiło 15,6% inwestycji w całym przemyśle spożywczym, a także branża mleczarska (ok. 8,2 mld zł) i piwowarska (ok. 6,5 mld zł) oraz sektor słodczy i tytoniowy po ok. 4 mld zł. Zakłady przemysłu spożywczego działające w Polsce należą do jednych z najnowocześniejszych wśród krajów należących do Unii Europejskiej.

Porównanie średniego tempa wzrostu cen na rynku rolno-spożywczym wskazuje, że w latach 2001-2010 średnie tempo wzrostu cen przetwórcy wyniosło 1,54% i było niższe niż cen płaconych rolnikom (2%) i 2-krotnie niższe od tempa wzrostu detalicznych cen żywności i napojów (tab. 2). Rozpiętości te były różne na poszczególnych rynkach: wyższe na rynku zbóż i mleka, a niższe na całym rynku rolno-spożywczym i na rynku mięsny. [Urban 2012]. Również średnie zmiany na rynku rolno-spożywczym były po stronie przetwórstwa, a najwyższe w rolnictwie. Na rynku zbożowym zmienność cen w skupie wyniosła aż ±18,1% rocznie i była 3-krotnie wyższa niż cen zbytu przetwórcy i 4,5-krotnie od średnich zmian cen detalicznych. Duża niestabilność cen (ich zmiennością) wystąpiła także na rynku mięsny. Średnie zmiany cen na tym rynku były 2-krotnie wyższe (poza cenami konsumenta) od średnich zmian

⁵ Ujemne saldo wymiany handlowej Polski w 2006 r. wyniosło ok. 50,4 mld zł, a w 2010 r. wzrosło do ok. 55 mld zł.

⁶ Wytyczne te zawarte są w podstawowym rozporządzeniu higienicznym (WE) nr 852/2004.

Tabela 2. Zmiany cen na rynku rolno-spożywczym w latach 2001-2010
Table 2. Price changes on the agricultural and food market during the period 2001-2010 years

Wyszczególnienie/Price change	Zmiany roczne cen/Prices annual changes [%]		
	rolnicze (skupu)/ agricultural (of purchase)	przetwórcy (zbytu)/for food processing industry worker (of market)	konsumenta (detaliczne)/of consumer (retail)
Średnie tempo wzrostu cen na rynku rolno-spożywczym, w tym/Average price growth rate on the agro-food market including:	2,00	1,54	3,35
– mięsnym/meat	2,29	1,79	2,18
– zbożowym/grains	4,38	1,80	4,11
– mleczarskim/dairy	3,68	1,85	2,43
Średnie tempo wzrostu cen na rynku rolno-spożywczym, w tym/Average price growth rate on the agro-food market, including:	4,80	2,34	3,35
– mięsnym/meat	10,41	4,77	5,18
– zbożowym/grains	18,12	6,06	4,11
– mleczarskim/dairy	8,64	4,21	3,01

Źródło/Source: Urban 2012

cen produktów rolno-spożywczych. Z tej krótkiej analizy wynika, że w minionej dekadzie przemysł spożywczy był ogniwem łagodzącym skutki dużej zmienności cen płaconych rolnikom, a tym samym stabilizującym sektor żywnościowy.

Podstawową rolą przemysłu spożywczego jest wytwarzanie żywności i napojów z surowców rolnych, które – poddane mniejszemu lub większemu przetworzeniu – w kolejnych etapach dystrybucji łańcucha żywnościowego (handlu, gastronomii) oferowane są konsumentowi. W ten sposób przetwórstwo wraz z rolnictwem oraz handlem zabezpiecza jedną z podstawowych potrzeb bytowych człowieka, jaką jest zaspokojenia głodu.

Zakłady przemysłu spożywczego pełnią często funkcję integratora podmiotów biorących udział w procesie produkcji od pola do stołu. Jednak, jak zauważa Urban [2012], rolę tę coraz częściej mogą przejmować handel i duże sieci handlowe, gdyż to one zaczynają odgrywać rolę dominującą w łańcuchu żywnościowym.

Rosnąca pozycja hiper- i supermarketów na rynku (poza tym, że jest tam obecny duży kapitał zagraniczny) wynika z niskich cen sprzedawanych towarów oraz dużej oferty handlowej, co skutecznie przyciąga kupujących. W ostatnich kilkunastu latach istotnie zmieniły się preferencje zakupowe Polaków, jeżeli chodzi o miejsce dokonywania zakupu artykułów spożywczych. Najbardziej zyskały hiper- i supermarkety, a najbardziej straciły małe sklepy i kioski, gdzie towar podaje sprzedawca oraz bazy i targowiska. W 2010 ponad połowa badanych osób (54%) jako najczęstsze miejsce robienia zakupów żywności wskazała hiper- i supermarkety (wzrost o 35 p.p. w porównaniu z 1997 r.). Kupowanie artykułów żywnościowych w małych sklepikach i kioskach zadeklarowało 40% badanych, co oznacza spadek o 32 p.p. w porównaniu z 1997 r. Tylko 8% osób wskazało bazy i targowiska jako miejsca zaopatrywania się w żywność (31% w 1997 r.). Stabilne grono osób kupujących (ok. 35%) zachowały małe i średnie sklepy samoobsługowe (do trzech kas). W badaniach tych jedna osoba mogła wskazać różne preferowane miejsca zakupów [Kłosewicz-Górecka 2011].

Rosnąca konkurencja i wymagania co do bezpieczeństwa zdrowotnego produkowanej żywności z jednej strony, a z drugiej – zmiany organizacji handlu, a zwłaszcza rosnący udział sieci handlowych w handlu żywnością, wymusiły zmiany w dystrybucji zarówno surowców, jak i produktów finalnych. W latach 1990-2008 największy postęp w koncentracji dostaw organizacji skupu surowca dokonany został w sektorach drobiarskim, mleczarskim oraz przemysłowym przetwórstwie ziemniaków. Niewiele zmieniła się organizacja skupu zbóż oraz żywca wieprzowego, gdzie dominują zakupy bezpośrednie dokonywane w ramach jednostronnych umów. W ostatnich latach podejmowano próby bezpośredniej sprzedaży produktów rolniczych za pośrednictwem platformy internetowej, którą uruchomiła Warszawska Giełda Towarowa [Morkis i in. 2010].

Wnioski

Przemysł spożywczy należy do jednego z głównych ogniw łańcucha żywnościowego. Jego pozycja jest znacząca, gdyż:

- na rynku działa ok. 16 tys. firm, z których 6,5 tys. to firmy przemysłowe zatrudniające ponad 9 osób załogi;
- w całym przemyśle spożywczym pracuje ok. 455 tys. osób;
- udział przemysłu spożywczego (łącznie z produkcją wyrobów tytoniowych) w PKB Polski stanowi ok. 2,8%;
- przemysł spożywczy jest głównym odbiorcą towarowej produkcji rolniczej;
- polski przemysł spożywczy stał się liczącym producentem żywności na rynku europejskim, a polskie zakłady przetwórstwa spożywczego uważane są za jedne z najnowocześniejszych w UE;
- wraz z rolnictwem oraz handlem przemysł ten zabezpiecza jedną z podstawowych potrzeb bytowych człowieka, jaką jest zaspokojenie głodu.

Przemysł spożywczy dobrze wykorzystał szansę, która się przed nim otworzyła po wejściu Polski do UE. W pierwszej dekadzie XXI wieku wartość produkcji przemysłu spożywczego wzrosła z 92,9 mld w 2000 r. do 162,3 mld zł w 2010 r. Ponad połowę tego przyrostu „zagospodarował” eksport, który wzrósł w tym czasie z 9,8 do 45,2 mld zł, a głównym rynkiem zbytu produktów przemysłu spożywczego stały się kraje UE.

W minionej dekadzie zmienność cen zbytu produktów przez przetwórcę (przemysł spożywczy) była niższa od zmienności cen płaconych rolnikom, tym samym przemysł spożywczy był ogniwem stabilizującym sektor żywnościowy.

Literatura

- Borzuta K.** 2005: Zaplecze surowcowe polskiego przemysłu mięsnego. SIGMA-NOT Sp. z o.o. *Gospodarka mięsna*, 8, 16-18.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2000 r. 2001: GUS, Warszawa.
- Kłosiewicz-Górecka U.** 2011: Handel detaliczny Handel wewnętrzny w Polsce 2006-2011. IBRKiK, Warszawa 187-188.
- Kłosiewicz-Górecka U. (red.), Skowronek-Mielczarek A., Kurczewska L., Sobocińska M., Tajer S., Feldy M., Mróz B., Pokorska M., Dybka S., Plichta J., Mikołajczyk J., Nowacki R.** 2011: Handel wewnętrzny w Polsce 2006-2011. Raporty. Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur. Warszawa, 23-24, 177-197, 120-139.
- Morkis G., Nosecka B., Seremak-Bulge J.** 2010: Monitorowanie oraz analiza zmian polskiego łańcucha żywnościowego (Synteza z realizacji tematu III). Raport PW nr 179, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 57-59.
- Rocznik Statystyczny. 2011: GUS, Warszawa, 538-539.
- Rozporządzenie (WE) Nr 852/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 29 kwietnia 2004. w sprawie higieny środków spożywczych. Dz.U. UE L 139 z 30 kwietnia 2004 r.
- Rozporządzenie (WE) Nr 178/202 Parlamentu Europejskiego i Rady z 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołując Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego. Dz.U. WE L 31 z 1 lutego 2002 r.
- Urban R.** 2012: Ocena spójności procesów rozwojowych rolnictwa i przemysłu spożywczego. IERiGŻ-PIB, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1, Warszawa, 3-17.
- Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich w 2011 r. 2011: GUS, Warszawa. [[www://finanse.wp.pl/kat,104124,title,Pogrom-sklepikarzy](http://www.finanse.wp.pl/kat,104124,title,Pogrom-sklepikarzy)].

Summary

The food industry is one of main components of the food economy. It is the biggest consumer of agricultural commodities, and, at the same time, the primary supplier to the wholesale and retail trade. The significance of the food industry is also growing because the processing plants integrate participants in the process of food processing, from field to table. The process is supported by the commercial orientation of Poland's agricultural sector and the growing demand for highly processed food. The past decade witnessed a rapid growth of the food industry in Poland. A number of processing plants certified to export to the expanded EU market rose considerably, while the sales value of the whole processing industry increased by 75% (from 92.9 bln in 2000 to 162.3 bln PLN in 2010). A strong food product exports followed the EU accession and accounted for one half of the food processing industry sales value during the period 2001-2010. The food processing industry employs about 455,000 people, while its GDP share (measure using the gross value added) has been stable at about 2.7% in recent years.

Adres do korespondencji:

dr inż. Mroczek Robert
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie
ul. Świętokrzyska 20, 00-950 Warszawa
tel. (22) 505 44 15
e-mail: mroczek@ierigz.waw.pl